

jejich omezený a agresivní nacionalismus, sklon opouštět decentní politické metody, absenci demokratického ducha, tendence k politickým ireálnostem, fakt, že svou existenci zakládají víc na titulcích a nárocích než na tom, co sami dokázali, vzájemnou nevráživost, snahu zvýšit svou na zádech svých sousedů a národu, s nimiž sdílejí osudové společenství, nezodpovědnost ve věcech celoevropských, skutečnost, že jejich politická rozhodnutí jsou předznamenána nikoli ideály či dlouhodobými, solidními politickými koncepcemi, ba dokonce ani nahlédnutím vlastních zájmů, nýbrž v prvé řadě souseďskými sváry, spory o území. Na základě toho dochází pak řada lidí k názoru, že celou tuto část Evropy i s jejím chvátalstvím, kverulantstvím a lamentacemi, s jejími tahanicemi a hraničními spory je lépe ponechat osudu, neboť veškeré snahy ji konsolidovat nakonec tak či onak překazí jakési prvotní barbarství.

Svrchu jsme měli příležitost v náležitě ostrých barvách vyklciť, jak došlo k pobarbarštění tohoto regionu. Je však třeba říci, že postojoí, který otázky dalšího osudu tohoto regionu smetá se stolu jako neřešitelné, nepravementí ani tak z objektivní znalosti situace, jako spíš z pohodlnosti a špatného svědomí. Nejde o to, že by se toto území vzpíralo konsolidaci, protože je prvotně barbarké, nýbrž o to, že se pobarbaršilo, protože bylo sledem nešťastných historických událostí vytláčeno z cesty evropské konsolidace a nikdy více se na ni nemohlo vrátit. Žel, nikdo se ani příliš nesnažil tomuto návratu pomoci, spíš mu kladl překážky.

MOŽNOSTI KONSOLIDACE

O co ve střední a východní Evropě vlastně jde? Jde o to, že se roz-
 tihly rámce historických států a historických národů a všechny vzá-
 jemné hranice se staly předmětem sporu. Nevím, na čem se zaklá-
 dá tvrzení, že takto vzniklý chaos už nelze zkonsolidovat. Cožpak
 se o to vůbec někdo snažil? A od které doby? Možnost konsolida-
 ce se naskytila teprve v roce 1912, respektive 1918, to jest ve chví-
 li, kdy se rozpadly oba nadnárodní státní útvary – habsburská mo-
 narchie a osmanská říše –, které stály v cestě završení náro-
 dovoimého procesu v regionu. Kdyby si byli tvůrci míru roku 1918
 počínali jen trochu prozíravěji a pečlivěji, mohly být do konce ro-
 ku 1919 pevné základy konsolidace položeny. Víme, že se jim to
 nepodařilo. V následujícím období zaplavila tyto krajiny vlna nez-

měných trasů, útrap a barbarství, ale ať počítáme jakkoli, je to-
 mu všeho všudy sotva třicet let, kdy vůbec je co konsolidovat.
 A to věru není nijak mimořádně dlouhá doba. Dostala snad zá-
 padní Evropa své současné definitivní vnitřní rámce během třiceti
 let? Ovšemže ne. A je-li tomu tak, nebudeme zlomyslně náročni
 vůči národům, které ostatně samy nepopírají, že se nechaly z pří-
 mě cesty plynulého a perspektivního evropského demokratické-
 ho vývoje poněkud vytláčit. Rezignovat na konsolidaci tohoto úze-
 mí nesmíme tím spíš, že po třiceti letech přišemýř zmatků se ces-
 ta ke konsolidaci začíná dnes již jasně rýsovat a po letech nenávis-
 tí, okupací, občanských a vyhlazovacích válek zcela zřetelně vy-
 stupují vzájemné hranice stabilizujících se národních celků. Je pou-
 ze třeba zabránit tomu, aby zbrklá a násilná řešení nevystavila to-
 to území opět přívalu špíny. Konsolidaci lze samozřejmě i překa-
 zít, nejde o žádnou živelnou sílu, která by se daného prostoru zmoc-
 nila a všechno smetla z cesty, jde o delikátní, obezřetné a snadno
 zhatitelné lidské úsilí vzdorující silám strachu, hlouposti a nenávisli.
 Důraz budíž na tom, že konsolidace našeho regionu je možná.

Tuto možnost jsme v předchozích úvahách vyvodili ze skuteč-
 nosti, že mezi národy tohoto regionu se s konečnou platností začínají
 rýsovat vzájemné hranice. To je pravda, mohl by někdo namítnout,
 ale kdo zaručí, že v prostoru, kterému chybí jakákoliv stabilita, se
 toto rodící se nové uspořádání za pár desítek let opět nerozpadne
 a na jeho místě se nezáchnou formovat zcela nové národy?

Už sama takováto otázka svědčí o naprosté neznalosti celého
 politického vývoje východní Evropy.

VZNIK NÁRODŮ VÝCHODNÍ EVROPY

JAKO UKONČENÝ PROCES

Celkový počet národů se jak ve východní tak v západní Evropě za
 posledních tisíc let jen pramálo změnil. Řekněme před takovými
 šesti sty lety, v období 1300–1350, existoval v této části našeho
 kontinentu národ polský, maďarský, český, srbský, chorvátský,
 hřeveský, rumunský, bulharský a řecký. V následujících staletích
 (1400–1800) došlo k pokusům dvou vojensko-politických sesku-
 pení – říše osmanské a říše Habsburků – vytvořit v tomto prosto-
 ru mocenský útvar nezávislý na zde žijících národech. Oběma se
 sice podařilo jednolitivě národy na určitou dobu porobit, přerušit

jejich politický vývoj, ale nebylo v jejich moci kterykoli z nich zlikvidovat ani jejich spojením otevřít cestu k vytvoření národa nového. Zrození novodobých nacionálních hnutí bylo přičinou toho, že oba tyto pokusy ztroskotaly a původní národy, byť pošramocené, opět spatřily světlo světa. Rozhlédneme-li se dnes kolem sebe, nalezneme v tomto regionu zhruba tytéž národy jako před šesti sty lety. K určitým změnám došlo v tom, že se spojili Srbové s Chorvaty a takto vzniklé jihoslovanské společenství k sobě přitáhlo některé další slovanské národy, jejichž postavení bylo do té doby nejisté, zejména Slovinci. Rumuni se stali kompaktnějším národním celkem než kdysi a Řekové přerušili svou vazbu na politickou kontinuitu východořímského císařství. Zrod nového národa či proces tomu podobný byl zaznamenán všeho všudy ve čtyřech případech. Na území nejdělsích severních Uher proběhlo nacionální sebeuvědomění národa slovenského, který se místo k Madarům připojil k Čechům; otevřenou otázkou v tomto procesu je dnes nanejvýš to, jak ostrá zůstane hranice mezi českým a slovenským národním rámcem. Kromě toho se v různých nárazníkových zónách vytvořily národy Estonců, Lotyšů a Albánců, jejichž národní historie sahá rovněž do středověku, avšak možnost založení vlastního státu se jim otevřela teprve na začátku 20. století. Konečně v nejnovejší době došlo k integraci Litevců, Lotyšů a Estonců do nadnárodního státního útvaru Sovětského svazu.¹⁶

Vznik dalších národů ve východní Evropě je objektivně krajně nepravděpodobný. Nuže, toto všechno jsou změny dosti skromné – o nic větší, než k jakým došlo v úhrnném součtu národů západní Evropy, kde se od roku 1300 zkonstitoval národ švýcarský, portugalský, belgický a holandský, zatímco Angličané a Skotové se sloučili v Brity. Větší změny ve východní Evropě spočívají v tom, že tamní národy se dnes již nevymezují historicky vzniklými hranicemi, nýbrž hranicemi etnickými, neboli zjednodušeně řečeno, východoevropské národy jsou dnes množinami lidí hovořících jedním jazykem. To přirozeně neznamená, že by v tomto prostoru nežily jazykové menšiny a neexistovaly jazykové diaspory, ale znamená to, že stabilizovatelné předěly je zde třeba hledat nikoli podél hranic historických jako na Západě, nýbrž podél hranic jazykových. Veškeré pokusy opřít se po západním vzoru o historickou jednotu a vštěpovat tak vícejazyčnému lidu jednotné ná-

rodní vědomí, především pokus-lský, madarský a český, nenávratně ztroskotaly, což si tyto národy dnes již víceméně uvědomují. Je zajímavé, že existuje jeden jediný nadějný pokus propůjčit národnímu celku přitazlivost překračující jazykové hranice a tento pokus je ovšem založen nikoli na historickém principu, nýbrž na smlouvající síle demokratického osvobozenického boje: jde o experiment jugoslávský. Jádro národa tvoří i zde jazyková jednotka, avšak role, kterou si Jugoslávci vydobyli při osvobození Evropy, je pro ně zdrojem přitazlivé síly, která vyzatřuje i navenek. Míru úspěšnosti bude samozřejmě i v tomto případě možno zhodnotit až z historické perspektivy, nicméně srovnáme-li již dnes tento úspěch s nezdarem zmíněných tří historických států, nezbyvá než dát za pravdu Ortegovi, který v porovnání vzestupu anglické a úpadku španělské říše vyvozuje, že národy nedrží pohromadě jen společná minulost, ale i společná budoucnost: ona perspektiva, která společným plánům a předsevzetím národní obce dodává prestiž, optimismus a rozmach.¹⁷

HISTORICKÝ STATUS QUO A ETNICKÁ HRANICE

Na základě těchto poznatků je třeba nalézt cestu ke konsolidaci, nalézt principy a praktické metody, s jejichž pomocí lze rozhybat konsolidační proces a dospět posléze k normálnímu stavu, kdy pojmy státu a národa se navzájem kryjí. Každý, kdo se konsolidací tohoto prostoru začne obírat, má vbrzku pocit, že je na prahu šílenství, neboť ho zavalí nepřehledná změť principů a argumentů hromaděných z nejužnějších stran. To je však pouhý optický klam. Rozeznáme-li historické procesy, jež určovaly vývoj tohoto regionu, zjistíme, že každý problém kolem hranic, který je v seriózním slova smyslu problémem, pramení z konfrontace dvou hledisek: hlediska historického stavu, stavu quo, historického pocínu či historických národů na jedné straně a hlediska etnické a jazykové příslušnosti na straně druhé. Problémem je vždy situace, kdy jazykový nacionalismus vede k zpochybnění daného stavu a kdy hranici státu je třeba přeložit na hranici jazykovou, ale zároveň při tom brát v úvahu odpor, který působí historické vazby, historické povědomí a změna stavu quo vůbec. Zredukuje-me-li si takto otázku na podstatu věci, podaří se nám zároveň eliminovat řadu škodlivých a nebezpečných pover, jimiž bývá otázka hranic nejčastěji zamlžována.

NEPOUŽITELNOST ASPEKTŮ EKONOMICKÝCH, DOPRAVNÍCH, STRATEGICKÝCH ATP.

První a nejrozsáhlejší pověrou je mínění, že vyřčít na tomto území spravedlivé hranice je nemožné, protože při existenci takového množství navzájem protikladných aspektů je nevyhnutelné, aby některý z nich zůstal nerespektován. Ve skutečnosti platí hledisko pouze jediné: dobrá hranice je taková, která dělí území podle národní příslušnosti obyvatelstva, což v Evropě znamená buď nějaký historický status quo, nebo vymezení jazykové. Všechna ostatní hlediska, jako zeměpisná, hospodářská, strategická, zarovnávací, dopravní a další a další, která se stalo módou v těch nejbližších kumulacích předkládat, jsou zcela k nepotřebě a jejich nadměrné aplikování bývá pramenem největšího zla. Před těmito na první pohled „praktickými“, „racionálními“ a „objektivními“ aspekty je třeba se mít velice na pozoru. Hospodářské, dopravní a jiné absurdity každé nové hraniční linie byly odjakživa s oblibou ilustrovány na příkladech stavení a dvorů, kterými prochází hranice, a na odříznutých vsích, odkud mohou lidé do nejbližšího města na trh jen s hraniční propustkou. Oblíbeným zvykem maďarské irredenty bývalo popadnout nic netušícího cizince, vyvézti ho na hranice a ukázat mu chalupu, kde kuchyní vede hraniční čára. Nad tím nebohy cizinec obvykle zakroutil hlavou a pravil, že takhle to dál nemůže zůstat. Toto prohlášení bývalo pak druhý den registrováno jako skvělé vítězství velkouherské idey. Nesmíme však zapominat, že tam, kde hranice nejsou stvrzením historicky daného stavu, jemuž se po všechem čas přitřpůsoboval veskerý život, nýbrž jsou-li dopadem nějaké nově nastalé situace, musí k těmto věcem nutně docházet. Jedna z nejčistších modelových situací stědní a východní Evropy vypadá tak, že na pomezí jedné jazykové oblasti leží město, v němž většina obyvatel mluví jazykem této oblasti, avšak v bezprostředním okolí města již převládá jazyk jiný. V tomto případě se zpravidla rozpoutá zoufalý zápas, v němž jedni chtějí s ohledem na okolí odtrhnout město od jeho jazykového zázemí, druzí zas s ohledem na město odtrhnout okolí. Jakkoli se to zdá divné, naši odpovědi na takto položenou otázku musí být alternativa třetí: z hlediska dlouhodobé politické perspektivy je vždy nejmoudřejší držet se *jazykové hranice*, a je-li to nutné, raději *oddělit* město od jeho bezprostředního oko-

lí. Ale i prvá dvě řešení jsou stále mnohem lepší, než v zájmu *zesouladování* etnických, ekonomických a jiných aspektů vymýšlet něco, co není ani ryba ani rak, jak tomu bylo kupříkladu u svobodného města Gdaňsk. Úkolem totiž je národy od sebe *oddělit*, a tudíž každé řešení, které určitý kus země hned nebo ve stanovené lhůtě *jazně* nepřijme té či oné straně, je dobré jen k tomu, aby zaseto svár. V atmosféře usmíření, jež se může zrodit z uspokojivého oddělení národních celků, není takový problém nalézt vhodný režim, který by umožnil rolníkům dojíždějším do města na trh pokračovat hranice. Že tomu tak skutečně je, dokládají hned dva výmluvné příklady. Jedním je v západní Evropě Ženeva, obklopená ze všech stran francouzskou jazykovou oblastí a jako by Bohem stvořená k tomu, aby byla hlavním městem Savojska¹⁸. A přes to dějiny nepřipojily Ženevu k Francii, nýbrž ke Švýcarsku, což přináší spoustu dopravních a ekonomických komplikací, vzešel z toho i mezinárodně právní spor, ale nezpůsobuje to žádné politické problémy ve vztazích mezi francouzským a švýcarským národem. Podobným příkladem z východní Evropy je případ města Šoproně, které bylo plebiscitem znovupřijeno k Maďarsku¹⁹, zatímco celá okolní německy mluvící oblast, tzv. Burgenland, připadla Rakousku. Maďaři se smířili se ztrátou německých vesnic, poněvadž je uspokojilo, že město pyšňáci se památkami národní historie zůstalo maďarské. Výsledkem bylo, že ačkoli podle všech ekonomických a racionálních hledisek je Šoproně „přirozenou“ metropolí Burgenlandu, stala se maďarsko-rakouská hranice jednou z mála hranic vyřčených v letech 1918–19, podél níž zavládlo psychologické uklidnění a byla obnovena rovnováha. O tom, zda se v těchto a podobných případech dotyčné národy spolu usmíří nebo se zapletou do urputných sporů, nerozhoduje skutečnost, že obyvatelé Horní Dolní mohou na trh do Velkého Kostelce jen s hraniční propustkou, nýbrž to, aby politikové, učitelé dějepisu a školní dítká v hlavním městě a ve školách jedné země neměli důvod truchlit nad ztrátou historického pomníku na náměstí ve Velkém Kostelci, kde se mluví jejich jazykem, a aby tíž ve druhé zemi nemuselí štkát nad tím, že děti v odtržených obcích jsou nuceny zpívat cizí národní písně.

Nic z toho není ani v nejménším míněno výsměšně: hovoříme o citech zasluhujících tutéž úctu jako vztah, který Francouze pou-

tá ke katedrále v Chartres či k lidovým písním v Auvergne²⁰, a jedním z hlavních cílů našich úvah je ukázat, že právě v těchto ctech tkví rozhodující příčiny všech nesvárů v našem regionu. Nemáme nikterak v úmyslu zpochybňovat pravdivost tolika vynikajícími a vysoce vzdělanými autory zastávané teze, že skutečnými původci všech těchto nesvárů jsou velkostatkáři, monopolní kapitalisté a miharisté; hodláme pouze tuto hlubokou pravdu doplnit o empirický fakt, že ve střední a východní Evropě mohou být jejich machinace účinné jen tehdy, postaví-li se za ně i učitelé dějepisu a sběratelé lidových písní: bez nich jsou totiž monopolní kapitalisté a jejich společníci bezmocní. Jedním z nejhvězdic příkladů je habsburská říše, která byla eldorádem velkostatkářů, živnou půdou monopolů a rájem soldatesek, a přece se rozpadla, protože učitelé dějepisu a sběratelé lidových písní byli proti ní. Ekonomická, komunikační a jiná podobná hlediska, která bývají tak často zdůrazňována, jsou „rozumná“ a „praktická“ jen na první pohled. Při dnešních dimenzích jsou tyto země tak jako tak příliš nepatrné, aby mohly tvořit zeměpisně, hospodářsky, strategicky i komunikačně soběstačné jednotky. Jaký může mít dnes, viděno měřítkem dvou světových válek, vojenský význam, přemísťme-li ze strategických důvodů hranici mezi dvěma východoevropskými státcíky z Malého vrchu na Velký kopeček? Pravděpodobnost, že tento fakt sehraje jednou z vojenského hlediska roli, je řekněme deseti procentní, a že tato role bude z hlediska budoucnosti lidstva blahodárná, nanejvýš pětiprocentní. Naproti tomu jistota, že se z poziců křivdy, spáchané na menšině, kterou kvůli strategickým hraničním anekdotám sousední stát, stane válečná rozbuška, je stoprocentní. Zbaví se závislosti na dovozu dřeva nebo ropy nestojí přece žádnému státu za to, aby kvůli tomu neměl žít v míru se svými sousedy. To platí pro každé vytyčování hranic, při němž se z jakýchkoli praktických a racionálních důvodů připojují k jiným státům území obývaná cizí národností. Hranice mají význam především jako prostředek stabilizace, a dojde-li náhodou k této stabilizaci působením faktorů jiných než racionálních, není to žádná tragédie, byť by se i hranice sama o sobě zdála být ekonomicky a zeměpisně absurdní.

POVĚRA O NÁRODNOSTNĚ SMÍŠENÉM OBYVATELSTVÍ
 Druhou takovou pověrou – či nejbastější spíš vědomým zamlžováním skutečnosti – je tvrzení, že v této části Evropy nelze stanovit spravedlivé hranice proto, že má etnický smíšený osídlení. Ve skutečnosti zdaleka není pravdou, že by všude, kde je obyvatelstvo národnostně promíchané, musely být problémy. Jazykové ostrovy, zejména jsou-li důsledkem kolonizace, samy o sobě problémem nejsou: poříze nastávají tam, kde se za takovým jazykovým ostrovem skrývá zároveň historická držba či historický nárok. Etnická smíšenost je tudíž problémem jen tam, kde se ve sporu o dané území střetávají popřípadě prolínají obě hlavní hlediska: historický status quo a hledisko etnické, a kde heterogenost obyvatelstva komplikuje přechod od historických hranic k hraničním jazykovým a ztěžuje orientaci ve spleti historických a jazykových nároků a požadavků. Takovou situaci najdeme však v celé střední a východní Evropě jen na dvou nebo třech místech. Byl to případ gdaňského koridoru, dnes je to především otažka Sedmhradská a též řecko – bulharský spor²¹ o severní pobřeží Egejského moře. Na druhé straně na národnostně nejmíšenějším území střední a východní Evropy, v Banátu, dospěli Srbové a Rumuni poměrně snadno k definičním hraničním a etnická různorodost jim žádné problémy nepůsobí; v jiné podobné oblasti, v Besarábii, měl hraniční spor s etnickou různorodostí, způsobenou někdejší kolonizací, jen pramalou souvislost.

FEDERACE NENÍ VŠELÉK

Neméně nebezpečná je teze, že věnovat se s přílišnou akribií tvorbě hranic nemá v tomto regionu význam už proto, že řešení zde stejně nespocívá v rozsuzování hraničních sporů, nýbrž ve vybudování nějaké nadnárodní federace, v níž hranice mezi jednotlivými národy ztráť důležitost. To je představa tím nebezpečnější, že v tomto prostoru už jedna nadnárodní federace existovala: bylo jí habsburské mocnářství, jehož rozpad strhl celý region do vln zoufalé nejistoty právě proto, že národy, které sdružovalo, nebylo s to uspokojivě od sebe oddělit. S federací je to jako s manželstvím: nemá se do ní vstupovat s nevyřešenými problémy, neboť její podstatu spočívá v tom, že otevřívá novou perspektivu a s ní spoustu nových problémů, a nikoli v tom, že by nás řešení jakých-

koli sporných otázek užetřila. Každá federace bude fungovat jedi-
ně tehdy, bude-li nejprv ve věci hranic dosaženo onoho minima
stability, které je pro vstup do federace psychologicky nezbytné. Ná-
rody se slučují ve federaci tehdy a jen tehdy, má-li každý z nich co
ztratit, aby cítil potřebu společného státu jako záruky bezpečnosti.

Odvolať se v tomto směru na příklad Sovětského svazu není
tak jednoduché, jak se mnohým na první pohled jeví. Je jisté už-
tečné učit se od Sovětského svazu národnostní toleranci a organi-
začním přístupům, ale to neznamená, že by problém východní
a střední Evropy byl ve své podstatě totožný s problémem Sovět-
ského svazu. V naší části Evropy stojí proti sobě historicky vznik-
lé subjekty, jejichž hranice se sice v nejnovejší době octly v pohy-
bu, avšak jako národy mají za sebou dlouhou minulost a v celé
svě dosavadní existenci při vši charakterové i dějinné spřízněnos-
ti nezáznamenaly prožitky a situace, které by je navzájem spoj-
valy. V Sovětském svazu došlo k něčemu zcela jinému. Zde byla
dána historická říše, říše ruská, která sice své národnostní menši-
ny do roku 1917 ještě zcela nepřetavila, leč kovala z nich jednot-
ný stát po dlouhá stiletí. Tuto historicky již existující říši sled moc-
ných ořesů socialistické revoluce a vzápětí velké vlastenecké vál-
ky bezzbytku scelili v jeden jediný národ. Tento národ mohl pak
klidně a bez obav poskytnout všem národům a národnkům, které
slučoval, úplnou jazykovou a politickou autonomii, mohl jim dát
dokonce i právo na odtržení, jak to učinila říše britská vůči svým
dominiím.²² Ve skutečnosti se však, podobně jako Velká Británie,
takového odtržení příliš neobává. Ve střední a východní Evropě,
i kdyby se v budoucnu nějaký sblízkující a sjednocující prozitek či
jemu rovnocenný další vývojový proces naskytl, musel by – na-
vzdory relativně malé rozloze – čelit mnohem solidnějším histo-
rickým realitám, než jaké – až na jednu či dvě výjimky – předsta-
vovaly rozmanité národnostní menšiny a kmenová společenství
někdejšího carského Ruska.

POLITICKÉ A MORÁLNÍ FRÁZE V HRANICNÍCH SPORECH

Co je v hraničních sporech snad ještě škodlivější než různá zavá-
dějící principální a teoretická hlediska, jsou politické fráze.

Jednou z takových nebezpečných pověr je teze přivrženců sta-
tu quo, podle níž žádné hranice nejsou dokonalé, nezbyvá než stá-

blizovat ty, které máme, a místo úvah o hranicích je třeba hledat
cestu vnitřního usmíření; neméně škodlivé jsou pak revizionistic-
ké fráze o tom, že život je změna a žádné hranice nelze fixovat na
věčné časy. Evropa plně dozrála k tomu, aby se její územní uspo-
řádání, ne-li na „věčné časy“, tedy přinejmenším na dlouhé obdo-
bí stabilizovalo, což je zároveň podmínkou sjednocování Evropy
a jejího mírového vývoje. V tomto směru musíme být v nevyšší
míře zastánci statu quo. Jenže stabilizovat, natožpak urychleně,
lze jen takové hranice, které jsou rozumné, psychologicky akcep-
tovatelné, kterým je možné uvýknout: a to mohou být v Evropě
jediné hranice respektující psychologicky a sociologicky proka-
zatelná rozhraní národních celků. Máme-li špatné hranice, je mar-
né mluvit o vnitřním usmíření, a naopak, jsou-li dobré, je třeba je
chránit před vším dynamismem „věčného pohybu“.

Stejně nebezpečí se skrývá i v tendenci k *moralizování* hranič-
ních sporů. Jestliže jsme seznali, že konsolidace tohoto prostoru
znamená jednoduše přizpůsobení státních hranic posunutým hra-
nicím mezi národy, musíme dojít k tomu, že zde nejde v první řadě
o akt *morální* spravedlnosti, nýbrž o zachycení určitých konkré-
tních situací. V souvislosti se zdejšími hraničními spory je proto
třeba zbavit se zejména moralizující rétoriky, kterou národy toho-
to regionu neustále používají na mezinárodních fórech. Morální
arzenál politiky neúspěšných, ve válce poražených národů spo-
čívá ve zdůrazňování *spravedlnosti*, přičemž se apeluje na šle-
chetnost a tradiční smysl pro spravedlnost té či oné velmoci, na
její velikodůšnost a velkorysost vůči utlačovaným a ponižovaným
a žádá se, aby při uzavírání mírových smluv nebyla uplatňována
mocenská hlediska. Politicky silnější, vítězné či alespoň za vítěz-
né se považující státy se na druhé straně dovolávají svých *zásluh*
a předkládají účty v podobě teritoriálních požadavků. Ve skuteč-
nosti jak tzv. spravedlnost, tak tzv. zásluby nejsou ničím jiným
než primitivní válečnou sekýrou, již se jedni i druzí nemilosrdně
ohánějí ve snaze vydobýt si ve sporu, který je výlučně sporem
hraničním, výhodnější pozici. Konsolidace je naproti tomu úkol
zcela nezávislý na jakémkoli šlechtěném smyslu pro spravedlnost
a jakýchkoli nehybnoucích zásluhách. Jde o objektivní úkol, o po-
znání objektivních společenských a politických skutečností a vy-
vození důsledků. Je nepochybné, že spravedlnost, morální princi-

py a zásluhy mají při řešení otázky hranic svůj význam, avšak pouze do té míry, nakolik spolupůčinkují mezi podmínkami stabilizace. Blížeji: existuje *minimální* spravedlnost, bez níž nelze počítat se stabilizací a psychologickým uklidněním, proto ji nelze za žádných okolností pominout. Na druhé straně se v okamžité historické a politické situaci berou v úvahu určité zásluhy, jež jsou oběma stranami *do určité míry* uznávány za východisko urovnání. V tomto smyslu lze podobné věci respektovat.

PŘÁVO NÁRODŮ NA SEBEURČENÍ

Rovněž tzv. právo národů na sebeurčení musí být posuzováno z tohoto zorného úhlu. Otázka není, z čeho má být toto právo odvozeno a jakými morálními argumenty podloženo, nýbrž zda je způsobilé k tomu, aby ve střední a východní Evropě zavedlo pořádek.

Hned na první pohled je zřejmé, že tento princip hledá klíč k řešení zmatků tohoto regionu na správném místě. Řekli jsme si již, že celá územní neuspořádanost střední a východní Evropy pramení z faktu, že z národů se v tomto regionu stala společensví lidí hovořících stejným jazykem. Kdo chce tyto národy od sebe dohře oddělit, musí se proto dnes již řídit nikoli podle historických, nýbrž podle jazykových rámců. Smyslem práva na sebeurčení zde proto je, *čamělo by* být, přispět k řešení specifické situace východní a střední Evropy, kdy velké množství osob je historicky vázáno ke společensví, která již neodpovídají jejich národní identitě. Prostřednictvím práva na sebeurčení měla být lidem dána možnost tuto změnu své národní příslušnosti artikulovat. Žel, tvůrci míru roku 1919 nebyli schopni princip, který přijali, důsledně aplikovat a zanechat tak příštím stáletm novou, plánou mapu střední a východní Evropy. Bylo to zčásti vinou jejich politickou nezralostí, zčásti vinou toho, že západní Evropa tento typický středo- a východoevropský problém přechodu od historických hranic k hranicím jazykovým většinou jednoduše nechápala. Chápana naproti tomu právo národů na sebeurčení, jehož smysl spořovala nikoli ve vztahu k hranicím sporům, nýbrž v souvislosti s akcemi směřujícími k oddělení a osamostatnění celých národů, jakými byl vznik Spojených států nebo oddělení Belgie od Nizozemska atd., atd. Z tohoto důvodu také se souhlasem a sympatiemi sledovala, jak některé z národů této části Evropy, které dosud vlastní

stát neměly nebo samostatnou státní existenci v minulosti ztratily, jako Polsko, Československo a Jugoslávie, budují samostatné státy. Jakmile se však v témže prostoru rozpoutaly nikde nekončící hranicní spory a kdekol se začal na nejrůznějších souseďních územích dožadovat vypsaní referenda, zápradevopřší mírotvorci zrozpáčtili. Vždyť oni konečně právo na sebeurčení vyhlásili proto, aby celým národům otevřeli cestu k osvobození, a ne proto, aby každá obec a každé město, kdykoli se mu zname, požadavalo referendum a přecházelo od jednoho národa k druhému. Z hlediska západní Evropy s jejími stabilními, historicky vytvořenými státními rámci se tento ustavičný plebiscit a s ním spojené jítění vůbec nejevily jako metody vhodné k udržení míru. A to byl oen bod, kde princip sebeurčení národů nebyl jasně přizpůsoben konkrétním potřebám, jimž měl ve střední a východní Evropě sloužit. A vzhledem k tomu, že vítězným velmocem bylo důsledně uplatňování práva na sebeurčení beztak na obříz a přesahovalo jejich síly, rády naň rezignovaly. Toto zpronevěření se vlastním principům mělo svůj podíl na vzniku německé politiky ukřivďenosti a jejím prosřednictvím na zrodu hitlerismu. Tomu už princip sebeurčení sloužil jen jako pouhá záminka k uskutečňování maniakální mocenské politiky, čímž byla diskreditace původní myšlenky dovršena. Dnes není radno ani se o ni zmiňovat, neboť odpověď je pohotově: o sebeurčení jsme se toho už dost napsolouchali od Hitlera.

SMYSL REFERENDA

V každém případě musíme jasně říci, že právo národů na sebeurčení neznamená *Mnichov*, nýbrž *referendum*. Ale i vůči referendu panuje dnes nesporně značná neúvěra. A přiznajme si, že má-li právo na sebeurčení znamenat jakousi trvalou a kdykoli použitelnou mezinárodně-právní instituci, pak její skutečné není zapotřebí. Každá konsolidace začíná tím, že se vytvoří stav, kdy v určitých základních otázkách není sporů. V rovně mezinárodní jde především o otázku hranic. Není rozhodně žádoucí, aby tato otázka mohla být kdykoli a kdekoli zpochybněna. Dokonce ani v případě reálně existujících sporů k tomu nemusí vždy dojít, vždyť stanovit etnické a jazykové hranice je ve střední a východní Evropě statistickými metodami, eventuelně srovnáním více statistik, zpravidla bez větších obtíží možné. Přímó škodlivý vliv může mít použití

referenda například v takových oblastech, kde hrozí nebezpečí, že jazykové odlišná nepočetná vstava velkostatků může ovlivnit hlasy etnický jednolitěho, většinou zaostalého obyvatelstva – navzdory tomu, že ve světle historického vývoje daného regionu je zcela nepochybné, že rozhodujícím činitelem národotvorného procesu je i zde jazyková příslušnost. Z tohoto hlediska je pochybná hodnota referend pořádaných ve Slezsku a Východním Prusku²³, která v místech obydlených zjevně polským etnikem, vystaveným však tlaku německého velkostatku a německého kapitálu, vykazala početnou vstavu německy cítícího obyvatelstva, ačkoli s největší pravděpodobností jen malá část této vstavy mluvila německy a považovala se za Němce. Většina obyvatel mluvila zjevně polsky a národní cítění měla dosud nevyhraněné. Právým polem pro referendum není hlasování o velkých, jazykové jednolitých územích, nýbrž v prvé řadě hlasování o městech ležících na rozhraní jazykových oblastí, jejichž příslušnost byla zpochybněna. Je to tím důležitější, že při přechodu od historické hranice k hranici jazykové je nejvážnějším a nejobtížněji řešitelným problémem právě uvolnění historických citových pout, jež lidé váže k určitým místům, z devadesátí procent k městům, jejich obyvatelům, památkám i kamenům. V takovém případě je z hlediska psychologického uklidnění velmi dležitě, aby občané města rozhodli v referendu, neboť at už je výsledek hlasování v protikladu k historickým vazbám nebo v souladu s nimi, v obou případech pomáhá procesu smířování a sžívání se s daným stavem.

Chceme-li tedy referenda prakticky využít ke stabilizaci Evropy, musíme dávat pozor na dvě věci: za prvé nepoužívat je tam, kde jsou jazykové hranice jasné, nýbrž pokud možno jen v jednotlivých kritických bodech těchto hranic, za druhé pak mít na paměti, že referendum má význam jen tehdy, je-li prostředkem stabilizace a nikoli šíření zmatků. Nemělo by se tedy používat ke zpochybnění stabilních hranic a nemělo by být za žádných okolností možné je na jednom a tomtéž místě opakovat. V sociologické rovině lze sice připustit, že podobné referendum může dopadnout opačně, avšak v rovině mezinárodněprávní se musíme držet axiomu, že jednou provedený plebiscit je směřodátný a nesmí být opakován. Pokud z toho slevíme, přestává být referendum prostředkem konsolidace a ztrácí tak veškerou hodnotu.

VÝMĚNA OBYVATELSTVA A VYSÍDLOVÁNÍ

Poznání, že ve střední a východní Evropě se jazykové hranice staly dělicími čarami mezi národy, nadhodilo nové a ve svých důsledcích děsivé řešení: výměnu obyvatel a jejich vysídlování. Tato metoda byla poprvé vyzkoušena mezi Tureckem a Řeckem, a třebaže sama výměna obyvatelstva proběhla tehdy velmi neuspořádaně, chaoticky a nehumánním způsobem, její výsledek byl překvapivý a lákal k následování: mnohasetletá turecko-řecká nevěřivost, jež se zdála na další staletí přetrvat, najednou během několika deseti let zmizela. Avšak během druhé světové války se v Hitlerových rukou stala tato metoda už jen prostředkem k tomu, aby Němce z odlehlých regionů usídlil v okrajových pásmech německé mluvícího území (odkud předtím odstranili původní obyvatelstvo) rozšířil tak politické hranice říše. Nechal za tímto účelem přistěhovat Němce i z míst, kde žádné menšinové problémy nezpůsobili. Naopak tím, že je usídlil na okraj německy mluvícího teritoria a tamní obyvatelstvo buď vysídlil nebo zlikvidoval, zasel símě strašlivého nepřátelství. Tento způsob osídlování, místo aby byl zdrojem stability, se stal pramenem nejistoty.²⁴

Kdyby se uplatňování tohoto hitlerovského vynálezu stalo ze strany Spojených národů trvalou praxí, mělo by to pro další vývoj Evropy fatální důsledky. Zmizel by tím poslední záchytný bod, o nějž se stabilizace hranic v Evropě ještě vůbec může opřít: stabilita obyvatelstva. Národy by už více nečekaly na to, až se jim podaří získat určitá území, ale čekaly by na vhodnou historickou příležitost, kdy budou moci z kteréhokoli jimi požadovaného území vystěhovat všechno jinojazyčné obyvatelstvo. Možnost výměny obyvatelstva není třeba zcela vylučovat, avšak nechceme-li udělat z Evropy silnici, po níž proudí zástupy bezdomovců, je nevyšší čas v souvislosti s metodami výměny obyvatelstva formulovat v podobě jasných principů všechna pouačení, která lze vyvodit jednak z řecko-tureckých zkušeností, jednak z vysídlení, k nimž od té doby došlo. Vycházet je třeba z toho, že výměna obyvatelstva je na místě tehdy, jestliže na daném území je fyzický nemožné určit etnickou hranici zároveň však v důsledku vyhrocení konfliktů nelze zachovat ani historický stav ani status quo. S největší rozhodností budíž přitom řečeno, že jakákoli výměna obyvatelstva může být provedena pouze a jedinně na základě reciprocity,

pouze na základě kolektivního rozhodnutí dotyčných národů a pokud byla jednou provedena, je nastalý stav nezvratný. Pokud tyto zásady nebudou dostatečně pevně stanoveny, může dojít k tomu, že se ostří této i tak dvousečné zbraně obrátí proti jejím střípčům a z nástroje evropské konsolidace se stane počátek nejdřívejší anarchie.

Ale zdalek není čirou teorií a pustou utopií, zeptáte se pravem, snažit se formulovat zásady pro mezinárodní konsolidační proces, když přece plyne z „přirozené povahy věcí“, že uzavírání míru a stanovování hranic probíhá podle čisté mocenských hledisek a podle daného poměru sil? Touto otázkou jsme dospěli k nejkritičtějšímu bodu v mezinárodním životě: k technice uzavírání dobrého míru.

7. TECHNIKA DOBRÉHO MÍRU

Nejvýstižnější shrnutí onoho nesmírně obtížného a rozporuplného úkolu, který je pravým vnitřním obsahem každého mírového ujednání, pochází z pera velkého italského dějepisce Guglielma Ferrera: „Každá mírová smlouva v sobě obsahuje určité donucení poraženého. Zároveň platí však elementární příkaz svědomí, že jakýkoliv závazek může být jen plodem svobodné vůle ... Cesta k uzavření opravdového míru vede tudíž přes rozpor, že ke v podstatě vynucenému aktu musíme přimísit dostatek svobody a k požadovaným obětem dostatek výhod k tomu, aby se smlouva mohla stát morálně zavazující a aby i poražený byl více zainteresován na jejím respektování, než aby se snažil ji porušovat.“²⁵ Je zapotřebí, aby poraženému stálo za to přispět silou vlastního závazku ke stvrzení potud ryze mocenské situace, v níž se ocitl po prohrané válce. Nemysleme si, že vyhrál-li někdo válku, je pro něj snadné donutit přemoženého i k podepsání mírové smlouvy. Příliš jsme uvykli mírovým diktátům a ani si neuvědomujeme, jaký je to podivný atavismus, že ačkoliv máme možnost diktovat podmínky, stále ještě lpíme na smluvní podobě mírového aktu, neuvědomujeme si, čeho všeho je i diktující vítěz nucen se vzdát, aby mohl protivníkovi vnutit svůj mír ve formě smlouvy. Jde tu vskutku o prvky atavismu: o přežitky z časů 18. století, které mělo vyvinutější kulturu zahraniční politiky a diplomacie než naše epocha.

ÚPADEK UMĚNÍ DOBRÉHO MÍRU OD 18. STOLETÍ

Díky Ferrerovi a jiným autorům se stále více šíří poznání, že systematické válečnictví, které šetřilo lidmi i materiálem, disponovalo tylovým zajištěním a redukovalo válečné operace na námezdní vojsko a co možná nejužší válčiště – jak se vyvinulo ve druhé polovině 17. a v 18. století, znamenalo takový stupeň humanizace války, jakého od té doby už nebylo dosaženo. Výstižnou ilustrací je skutečnost, že v době takřka nepřetržitých anglo-francouzských zámořských konfliktů v polovině 18. století²⁶ zůstal mezi Londýnem a Paříží zachován cestovní styk, jakoz i společenské a vědecké kontakty. Lze se jistě pohoršovat nad světem, kde vojáci v krvi, blátě a špíně mezi sebou bojují, zatímco elegantní pánové, dámy a zjevně krasoduchové se dál nerušeně oddávají vytištěným formám vzájemného styku. Takovéto pohoršení si však může dovořit jen svět, který válku z života lidí se vším všudy vyloučil. Pokud ji vyloučit nedokážeme, musíme si přiznat, že válka vedená jako *duel*, svázaná pravidly a omezující se na samo válčiště, je lepší než válka atomová. Soubor je sice věc pošeltilá, omezená a středověká, leč v porovnání s pouhým pěstím právem znamená vysoký stupeň civilizace.

Tomuto válčení na způsob duelu, humanizovanému a pevnými pravidly svázanému vedení boje, odpovídal v mezinárodním právu a v politickém myšlení 18. století systém plně *racionálního* vyjednávání míru, založený na dohadování, vzájemných územních ústupcích a kompenzacích, systém, zatlačující moment donucení zcela do pozadí. Všechno to tvořilo součást historicky vzniklé a homogenní politické kultury evropských monarchií a evropské aristokracie.

Do tohoto světa válek bez emocí a pomstyprostých mírových smluv vrhl napoleonský duch agresivního, pustošivého, hazardujícího a rekvizicemi živěného válčení a terorem vynucených mírových diktátů. Plných dvacet roků brázdila napoleonská vojska křížem krážem Evropu a teprve po dvaceti letech byly legitiální monarchie s to učinit povstalemu chaosu přítrž. Když se po tom všem měl v roce 1914 v Paříži a v roce 1915 na vídeňském kongresu uzavírat mír, vibroval už ve vzduchu zárodek oné atmosféry, jež se později, v roce 1919, stala tak osudnou, a jež se může stát osudnou i v roce 1946: nahromadilo se příliš mnoho hněvu

a zášti vůči přemoženému dravci, aby to nezbudilo pokušení nechat si účet za utrpěná příkoří zaplatit poráženým národem, bez ohledu na to, zda je to fyzicky možné a zda se tím celé mírové jednání nestane iluzorním. Zároveň se jako pokračování zmátků napoleonské doby začaly rodit nejzbeštější imperialistické plány, zvláště v okruhu různých druhu- a třetířádyých velmocí deroucím se vítězům v patách. Podmínky, které v 18. století umožňovaly největší mírová jednání bez emocí, byly tytam: Napoleonova cesta ke slávě lemovalo příliš mnoho násilí, loupeží a diktátů, aby se přímo nenabízela myšlenka splacení dluhu. Za této situace, jak dovozuje Ferrero ve svém skvostném pojednání nazvaném *Reconstruction*, to byl Talleyrand, který pochopil, že již nestačí stavět na pomalu se rozkládající společné aristokratické politické kultuře, nýbrž že celé mírové jednání musí být vybudováno na hlubších, *principiálních* základech. „K tomu, abychom dokázali něco natrvalo uspořádat tak, aby to bylo bez námitek přijato, je nutno postupovat podle principů. *Máne-li princip, jsme silní* a nenarazíme na odpor, či jej přinejmenším rychle zlomíme“ – cituje Talleyranda Ferrero.²⁷ Tento principiální základ nachází Talleyrand v zásadě *legitimní*, kterou se mu také podařilo prosadit jako směřodatný a *reálně* uplatňovaný princip vídeňského kongresu.

Dnešní veřejné mínění má sklon spatřovat v principu legitimacy jakýsi veskrze reakční vynález, neboť její spojuje se Svatou aliancí. To je však pouhý optický klam. Legitimita byla objevem diplomata car Alexandra²⁸ a stala se nástrojem reakčního Metternicha. Zásada legitimacy nebyla ve chvíli svého zrození nikterak určena k potlačování liberálních idejí, nýbrž k tomu, aby stabilizovala anarchii zmítané evropské státy a pomohla nastolit pořádek v dokonale zamíchaném územním uspořádání Evropy. Jestliže při našich úvahách stále opakujeme, že pro západní Evropu jsou dobrymi hranicemi hranice historické, pak tím neřkáme nic jiného, než že Západní Evropa k uspořádání svých územních poměrů ani dnes nepotřebuje nic víc než Talleyrandův princip historické legitimacy.

Díky tomuto principu se podařilo dosáhnout toho, že Evropa se po pařížském míru a vídeňském kongresu během krátké doby zkonsolidovala a poražená a na lavici obžalovaných posazená Francie velmi záhy znovu zaujala své normální místo v evropském kon-

certu. Vnitropoliticky byla sice idea svobody na nějaký čas umlčena, avšak od roku 1830 opět postupně ožívala a nabírala na síle, aby posleze zaznamenala takové trvalé úspěchy, za nímž se jako neviditelné pozadí skrývala právě stabilita mezinárodního uspořádání z roku 1815. Toto uspořádání přežilo sérii krizí v letech 1848–1871, v některých bodech doznalo korekcí, v jiných se objevily tihliny, ale ve svém celku přetrvávalo až do roku 1914 a zajišťlo Evropě stoleté období, kdy převažujícím, normálním stavem byl mír a válka něčím výjimečným.

Do roku 1914 však aristokratická Evropa, jež byla s to vytvořit mírovou soustavu z let 1814–1815, pozvolna zpuchřela, upadla do anarchie první světové války a v roce 1918 se zhroutila. Totální válka národů vybičovala ohromné davové emoce, a mírová jednání se tak nesla ve znamení touhy po satisfakci a soudu na viníky. Bylo ještě zřetelnější než v roce 1814, že neblahý *živ* těchto okolností může kompenzovat pouze pevný a všemi sdílený principální základ mírových jednání. Zejména střední a východní Evropa byla oblastí, kde v důsledku současného zhroucení habsburského mocnářství a osmanské říše, dále pak carského Ruska a henzollernského Německa bylo zapotřebí uspořádat územní otázky tak, aby tento pořádek vedl v co nejkratší době ke stabilizaci a vyloučil nebezpečí opakované války. Princip, který z hlediska stabilizace odpovídal potřebám této doby, byl k dispozici v podobě práva národů na sebeurčení, jež můžeme s klidem označit za *demokratickou* formu legitimacy. S tímto principem se prezident Wilson vypravil do Evropy uzavírat mír. I jeho program praktického uplatnění tohoto principu – rozdělení Rakouska-Uherska a vytvoření národních států podle jazykových hranic – byl správný. Mnoho lidí si později kladlo otázku – a zmínilí jsme se o tom i v našem pojednání –, proč v této osudové chvíli novodobých dějin došlo k tomu, že zprvu neobyčejně slibný vývoj se posleze začal ubírat fatálním směrem, proč Wilsonova cesta do Evropy skončila tak hanebným fiaskem. Spokojíme se na tomto místě s připomenutím, že podobně jako roku 1815, i v roce 1919 vyhlásili strůjci míru určitou zásadu, avšak narozdíl od svých předků neměli už sílu ji prosadit. Nepřistoupili na zřetelně manifestované snahy o sjednocení, nezlikvidovali všechny historické celky, které k likvidaci do-
zřály, na druhé straně při tom nebrali zřetel na historické citové

vazby k jednotlivým územím, místo toho zcela nerozumně brali v úvahu tzv. geografická, strategická, komunikační a územně-zarovnávací hlediska, přesněji řečeno připustili, aby zúčastněné strany používaly těchto rádbou principiálních aspektů jako argumentů při prosazování všemožných nerozumných přání, která byla diktoována strachem, jako např. posunutí hranic za jazykový předěl až k nějaké „přirozené“ obranné linii atd. Odtud se berou ty nejuputnější a nejzbytečnější hraniční spory: připadne-li určitý kraj i s jeho obyvatelstvem státu, k němuž nemá jakékoli živé historické anebo etnické vazby a kdy od obyvatelstva nelze očekávat ani předpokládat, že vůči novému státu zachová loajalitu. Před rokem 1914 bylo v celé Evropě takových situací pouze několik: případ lotrinských Francouzů v Německu²⁹ a případ Poláků na území Ruska a Pruska. Po roce 1918 však místo aby takovýchto situací ubylo, se jejich počet ještě zvýšil. Proto bylo špatně uspořádání z roku 1918 – nikoli snad proto, že by vycházelo ze špatných zásad. Důsledkem byl nevídaný myšlenkový chaos a nesmírné rozčarování. A z tohoto chaosu se mimo jiné zrodil i nestvůrný právník cynického napoleonského nihilismu: maniackální nihilismus hitlerismu.

Dnes máme za sebou druhou světovou válku a s ní zkušenost s takovými druhy válčení, proti nimž jsou všechny dosavadní podmínky totální války pouhými nesmělymi pokusy. Projevy lidské zbestiloslosti zahanbují i ty nejzbestilejší výplody populašné propagandy a probouzejí vášně, které hrozí smést všechno, co budí zdání stability a rozumu. Za těchto okolností stojíme u zrodu nového mírového díla: vítězové a poražení spolu usedají, aby uzavřeli mír. Forma, kterou tak činí, forma mírové smlouvy, v sobě uchovává nedočenou vzpomínku na 18. století. Ale co můžeme udělat proto, aby po všem pekle, jež se provalilo světem, dokázala tato mírová smlouva evokovat něco z ducha mírových ujednání 18. století, založených na vyrovnání, vyváženosti a loajálním plnění stanovených podmínek?

NEBEZPEČÍ BEZZÁSADOVOSTI

A HLEDÁNÍ VÝCHODISKA Z DNEŠNÍCH ZMATKŮ

Jediné, co by se mohlo stát jistotou hrází proti ničivému vlivu válkou rozpoutaných vášní na mírové dílo, by byla shoda na principech a způsobu jejich uplatnění: dosud nikdy nepředstavovala bez-

zásadovost a oportunistická, ad hoc uplatňovaná mocenská politika taková nebezpečí, jako právě dnes. Jestliže už v roce 1918, kdy existovaly výchozí principy, vedl fakt, že tyto principy nebyly domyšleny do konkrétních důsledků a s důsledností aplikovány, ke katastrofě, co můžeme potom čekat od dnešní mírové konference, která má chorobný strach se k jakýmkoliv principům jasně a závazně přihlásit? Co jsou plátná všeobecná vyhlášení o humanismu a demokracii jako konečných cílech, chybí-li nám použitelný základní princip pro řešení ústřední otázky mírového ujednání, kterou je uspořádání územních sporů. To je totiž jádro každého míru, to je tím, co v něm přetrvává a co musí být vyřešeno tak, aby ani v budoucnu nemohlo být zpochybněno.

Na tomto místě se naskýtají dvě otázky. Za prvé, kde jsou principy, jež by se v dnešní situaci daly uplatnit, za druhé, jak si lze vůbec v praxi představit prosazení takových principů proti danostem a silám mocenské politiky.

Co se prvé otázky týče, máme za to, že jsme v předešlých kapitolách už dost zřetelně poukázali na zásadní hlediska, která tu přicházejí v úvahu, a že jsme ukázali, že nejde o žádné doktrinářské principy, nýbrž o praktická poznání, která se jasně a nevyhnutelně sama nabízejí. Základním principem je právo národů na sebeurčení jakožto demokratická forma zásady legitimacy. To se v západní Evropě prakticky kryje s legitimitou historickou, legitimitou historicky vytvořených hranic, jichž by se ani dnes nebylo moudré dotýkat. Naproti tomu chceme-li ve střední a východní Evropě mít hranice, jež by se daly z demokratického hlediska považovat za „legitimní“, musíme se řídit kritérii, podle nichž se zde národy reálně vymezují: hledisky jazykovými a etnickými. Jak vidíme, nejde zde o žádné proklamace a žádné nové principy, nýbrž o soustavu historicky vzniklých a organicky do sebe zapadajících zásad. Principiální hlediska z roku 1815, 1919 a 1946 tvoří souvislý, navzájem se doplňující a navzájem na sebe navazující systém.

V oblasti praktické aplikace musí existovat zásadní dohoda v otázkách referenda a výměny obyvatelstva. Jak jsme již uvedli, v obou případech je nejlépejší zajistit, aby tyto kroky sloužily k řešení problémů, a ne k jejich vyvolávání. K prvému z nich budíž proto řečeno následující: 1. referendum je potřeba pouze tam, kde je etnická situace nejjasná, 2. předpokladem konání referenda je dostateč-

ná politická vyspělost obyvatele a 3. otázka, jež byla jednou v referendu rozhodnuta, se nemůže stát v budoucnosti předmětem opakovaného hlasování s cílem zvrátit předchozí výsledek. Co se týče výměny obyvatele, je nutné, jak jsme již uvedli výše, zejména zdůraznit: 1. k výměně obyvatele se lze uchýlit jedině v případě, nexistuje-li vůbec žádná možnost jiného řešení, 2. výměna musí být vzájemná, nikoli jednostranně či disproportčně vysídlení, 3. provedení takové akce je možné jen na základě rezoluce Společnosti národů a pod jejím dohledem a 4. jednou provedenou výměnu nesmí být možné zvrátit ani opakovat.

PRINCIPÁLNÍ HLEDISKA A MOCENSKÉ SÍLY

Jako obtížnější se jeví druhá otázka: co si počít s krásnými principy tvář v tvář tlaku mocenských sil, neboli jak dosáhnout toho, aby se při mírových jednáních neuplatovala mocenská, nýbrž principální hlediska. Odpověď je prostá: *nijak*. Ani dnes, ani v roce 1919, ani v roce 1815 nejde a nešlo o to, *zabránit* uplacení mocenských aspektů. Je zřejmé, že mír lze uzavřít pouze tak, že mocenská hlediska, která stojí v centru jak válečného střetu, tak mírového vyjednávání, dojdou nějakým způsobem naplnění. Ani v roce 1815 se nestalo, že by se mocenská hlediska neprosadila, ale šlo o to, že se byla nucena prosazovat v rámci *omezení daných určitými principy*. Jestliže požadavky některé z mocností narážely na tyto principy, dostalo se jí zadosudčinění jinde, kde tomu principální hlediska nestála v cestě. Bylo by velkým omylem domnívat se, že respektování principů znesnadňuje uzavírání míru. Oopak je pravdou. Nikoli proto, že by snad bylo snadné sladit mocenskou ambici s přijatými principy. Ale je to stále ještě snazší než uzavírat mír bez respektování jakýchkoli všeobecných zásad: to je úkol nadsilný, ba přímo neproveditelný. Bez principů se totiž strany uzavírající mír velmi záhy ocnou na pokraji šílenství, neboť je možno vynukovat z jedné i z druhé strany *s jakýmkoliv* požadavky. „Proč ne?“ – stává se základním heslem mírových rozhovorů. Požadavky, pak protipožadavky, a nakonec, co je nejnouzdnější, se v rovnině řešení objevují ty nejnemeslynější, nejkrkolomnější zrudnosti, které znásilňují fakta, zdravý rozum i mezinárodní morálku. A přesto se na nich křečovitě lpí, neboť v atmosféře stále více prosycené iracionálními obavami se i ta nejprostší dohoda rodí v ta-

kových mukách, že se jí každý raději drží, byť by byla sebeabsurdnější. Právě proti takovému obludným „řešením“ poskytuje ochranu pevná kostra principálních hledisek.

STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPA – JEJÍ OSUDOVÁ ROLE A CENTRÁLNÍ VÝZNAM

Jak dopadne mírové dílo, které nám vzniká před očima, je dnes těžké odhadnout. Že největší moc dobrého, vidíme už teď. Položíme-li si za této situace otázku, zbývá-li přece jenom naděje, že bude moci, ne-li hned, tak alespoň časem, započít nějaká konsolidace, pak je v prvé řadě nutné znovu konstatovat, že v Evropě a zvláště v Evropě střední a východní, si konsolidaci nelze představit jinak než jako principální vyjasnění územních otázek. Všechny projevy, které se tuto skutečnost snaží zasířat, jsou buď mílostrannými frázemi, jež si nejsou vědomy něčuh *tohoto regionu* a jejich skutečných příčin, anebo záměrným zamlžováním. To znamená, že bychom otázkám územního uspořádání měli dovolit přerůst v irelevantismem a revizionismem ustavičně živou ukřivděneou frazeologii, protože tím by se tento nešťastný kus Evropy jen dále propadal do ještě větší mízérie. Národům tohoto regionu je třeba zabránit, aby neustále znepokojovaly Evropu svými územními sváry. Evropa bezpodmienečně potřebuje stabilitu. Státům, které přišly o část svého území, je proto třeba donucovacími prostředky zabránit v šíření iredentistické agitace, a stejně tak státům, které území získaly, je třeba donucovacími prostředky zabránit v šíření iredentistické agitace, a stejně tak státům, které území menší. Zároveň si ale musíme uvědomit, že definitivně stabilizovat lze jen hranici dobrou, s níž se lze *sžít*. Proto v každé otázce, v níž je ještě dnes možno dojít k dohodě – nejen k politickému konsenzu, nýbrž k principálnímu ujasnění –, je nutné tuto dohodu prosadit ještě dnes, v rámci probíhajícího vytváření mírového systému, ponevadž sporné územní otázky představují strašlivý zdroj nebezpečí. Budou-li přesto do současného mírového uspořádání pojaty hranice neuspokojivé, nestravitelné a nelegitimovatelné, je nezbytně nutné, aby veřejné mínění úřadujících světových *velmocí* začlo jaksi vědomě vést v patrnosti a zkoumat fakt, že existují hranice dobré, méně dobré a špatné a hledat možná řešení. Neboť v politických dějinách světa se budou jako dosud i nadále střdat období stability s obdobími méně stabilními, přičemž

větší míra nestability nemusí doufejme ještě znamenat válku. Znovu opakují: všemi prostředky je třeba zdejším národům zabránit v tom, aby se samy snažily takové nestabilní, otevřené situace vytvářet. Pokud však nastanou, musí je ozdravněné veřejné mínění umět využít k tomu, aby ve střední a východní Evropě, v této nejkritičtější části světa, dosáhlo konečné konsolidace.

Ač jsme se během těchto úvah často dotkli nejvšeoobecnějších politických pravd, svá zkoumání jsme záměrně zúžili na problematiku střední a východní Evropy. Přesto máme za to, že jsme se zabývali otázkou z hlediska celosvětové konsolidace centrální a nejdůležitější. Naprotiv to může znít podivně, jsme už naučeni uvažovat ve falešných globálních dimenzích a představujeme si, že vedle velkých sporných otázek Blízkého východu, Dálného východu a západní polokoule je prostorově nepřítis rozlehlá střední a východní Evropa jen *jedním z mnoha* problémových komplexů současného světa. Ale to je největší omyl, jakého se lze dopustit. Otázky střední a východní Evropy se od všech malých i velkých otázek Blízkého a Dálného východu či západní polokoule liší tou drobností, že během života jedné jediné generace už rozpoutaly dvě světové války, a vypukne-li třetí, čehož nás ochraňuj Bůh, bude to sotva kvůli Mandžusku, Dardanelám či Španělsku, nýbrž opět z toho, z čeho vypukly obě předchozí: z anarchie v Německu a v malých státech na východ od jeho hranic. Není nic smšnějšího a beznadšnějšího než snažit se na jedné straně vykořenit agresivitu a na druhé straně zvyšovat anarchii, nejistotu a nespokojenost. Světová válka může odtud vzejít nejen tím, že bude rozpoután útok z tohoto území, ale i o toto území. Střední a východní Evropa, přesnější území Německa a malých národů na východ od jeho hranic, třebaže není oblastí nijak rozlehlou, zůstane největším nebezpečím pro světový mír, dokud bude místem největší anarchie, největší nejistoty a největší nespokojenosti.

1946

(Přeložil: Michal Černý)

Mírová smlouva a maďarská demokracie